

**ПРОТОКОЛИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕМІНАРУ
ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
НА ПРОБЛЕМУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОТРЕБ УЧНЯ**

Джерелом статті є протоколи психологічного семінару, організованого і очолюваного В. Сухомлинським у 1965—1970 рр. На підставі аналізу протоколів засідань семінарів, присвячених проблемі виховання культури потреб учня, висвітлено погляди В. Сухомлинського на цю проблему, доведено, що педагог розглядає проблему потреб у психолого-педагогічному аспекті, пов'язуючи з категорією «потреби» такі поняття, як «бажання», «примхи», «задоволення», «обов'язок», «дисципліна» тощо. Реконструйовано класифікацію потреб за В. Сухомлинським.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, Педагогічно-меморіальний музей В. Сухомлинського, джерела дослідження, протоколи психологічного семінару, культура потреб, класифікація потреб.

Творча спадщина Василя Сухомлинського належить до тих унікальних явищ духовної культури, які з плином часу викликають до себе все більшу увагу. Зумовлено це феноменальним розмаїттям педагогічних засобів, методів, прийомів та значним діапазоном поставлених психолого-педагогічних проблем, які містяться у його працях і є живильним джерелом педагогічної науки.

Як і будь-яка інша наука, педагогіка та її галузі, зокрема й сухомлиністика, постійно перебуває у стадії оновлення і лише завдяки цьому рухається вперед, розвивається. Однак це оновлення відбувається не саме по собі, а завдяки новим дослідженням, появі раніше невідомих фактів та новим поглядам на уже відоме і, безперечно, завдяки введенню у науковий обіг нових джерел з їх подальшим розглядом з різних точок зору. Відтак цілком закономірним і необхідним є розширення, оновлення та нове осмислення джерелознавчої бази творчої біографії В. Сухомлинського.

У цьому ми вбачаємо актуальність цієї публікації, предметом дослідження якої є культура потреб учня, а джерелом — протоколи засідань організованого і очолюваного В. Сухомлинським психологічного семінару Павлиської школи. Ці документальні джерела дають змогу науково неупереджено інтерпретувати і достовірно відтворювати погляди педагога на різноманітні психолого-педагогічні проблеми і явища, зокрема на проблему виховання культури потреб учня.

Відзначимо, що дотепер у сухомлиністиці відсутні спеціальні дослідження, джерелом яких є протоколи психологічного семінару Павлиської школи. Джерельну базу більшості публікацій про творчу спадщину В. Сухомлинського складають переважно науково-педагогічні праці педагога, що цілком зрозуміло: ці праці найбільш доступні для дослідників. Протоколи

психологічного семінару зберігаються у Педагогічно-меморіальному музеї В. Сухомлинського у с. Павлиш Онупфіївського району Кіровоградської області і наразі опубліковані частково [1; 2; 8], що ускладнює їх детальне опрацювання науковцями.

Мета статті — на підставі аналізу протоколів психологічних семінарів Павлиської школи висвітлити погляди В. Сухомлинського на проблему виховання культури потреб учня, а також реконструювати класифікацію потреб за В. Сухомлинським.

Насамперед відзначимо, що мету, організаційні особливості та зміст засідань психологічного семінару Павлиської школи, а також роль В. Сухомлинського як його організатора і керівника висвітлено нами у спеціальній статті [7], тож у цій публікації зосередимося на аналізі тих протоколів семінару, на яких розглядалося питання виховання потреб учнів. Як уже зазначалося, протоколи психологічного семінару Павлиської школи зберігаються у Педагогічно-меморіальному музеї В. Сухомлинського. Зовнішньо книги протоколів являють собою загальні зошити формату А4 з рукописним текстом. Структурно текст відповідає загальноприйнятим вимогам до оформлення протоколу: номер протоколу та дата проведення, присутні на засіданні (як правило, це весь педагогічний колектив Павлиської школи), порядок денний з підпунктами «Слухали» і «Ухвалили». Наприкінці тексту — два підписи: В. Сухомлинського як голови семінару і секретаря.

Нами складено таблицю, що відображає хронологію та зміст засідань психологічного семінару (додаток А). Як бачимо, засідання семінару складалося, зазвичай, з двох частин: теоретична доповідь директора з наступним обговоренням учителями в аспекті застосування теоретичних положень у практиці навчально-виховного процесу Павлиської школи; одна-дві розгорнуті психолого-педагогічні характеристики учнів. Протягом 1965—1970 років самим В. Сухомлинським було проведено 40 семінарів, на яких було прослухано і обговорено 31 доповідь Василя Олександровича та проаналізовано 23 характеристики.

В. Сухомлинський майстерно володів особливою педагогічною проникливістю, а також науковим баченням психолого-педагогічних проблем і оптимальних шляхів їх вирішення, свідченням чого є те, що на засіданнях психологічних семінарів порушувалися і обговорювалися проблеми, які лише починали окреслюватися як перспективи психологічних досліджень особистості. Так, у 1972 р. психолог Лідія Божович у праці «Изучение мотивации поведения детей и подростков» ставить проблему вивчення потреб: «Повноцінне формування людської особистості вирішальним чином залежить від того, які саме потреби набудуть форми саморуку... Це положення слід особливо підкреслити, оскільки наразі у педагогіці взагалі не поставлена проблема виховання потреб: вона не висувається як спеціальне завдання виховання. Немає такого розділу в підручниках педагогіки, немає його і в програмі виховної роботи школи. Внаслідок цього немає і розробленої методики виховання потреб і мотивів» [3, с. 34]. Але ж В. Сухомлинський

проблему виховання потреб актуалізував ще у другій половині 1960-х років на засіданнях організованого ним психологічного семінару Павліської школи.

На перший погляд, жодне із засідань семінару спеціально не було присвячене розгляду проблеми виховання потреб учнів. І справді, у назвах доповідей слово «потреби» відсутнє. У зв'язку з цим наголосимо, що поняття «потреби» є досить складною філософською категорією і найповніше може бути розглянуте саме у філософському аспекті. Додамо, що філософи, починаючи з софістів, донині не виробили єдиного погляду на проблему людських потреб, трактуючи її залежно від панівного світогляду тієї чи іншої епохи. Цілком природно, що В. Сухомлинський розглядає цю проблему не у філософському, а у психолого-педагогічному аспекті (йдеться про потреби школярів), пов'язуючи з категорією «потреби» такі поняття, як «бажання», «примхи», «задоволення», «обов'язок», «дисципліна» тощо. Розгляд протоколів психологічного семінару у такому ракурсі свідчить, що досліджувана проблема розглядалася принаймні на трьох засіданнях. Розглянемо детальніше протоколи цих засідань у хронологічному порядку.

Вперше на психологічному семінарі проблема виховання культури потреб школярів була порушена В. Сухомлинським у доповіді «Вчити учнів управляти своїми бажаннями», що була виголошена на засіданні 25 лютого 1967 р. Самої доповіді до протоколу не внесено, однак її зміст можна встановити за текстом ухваленого семінаром рішення. Так, у протоколі читаємо: «Заслухавши доповідь директора школи тов. Сухомлинського В.О. про те, як вчити учнів управляти своїми бажаннями, психологічний семінар вважає, що це питання має виключно велике практичне і теоретичне значення. Серйозним недоліком виховання в сім'ї (а потім цей недолік переходить і в школу) є те, що всі бажання дітей задовольняються, внаслідок чого з'являються примхи. Примхлива дитина стає нервовою, вразливою, в ній поступово розвивається жалість до самої себе, вона не вміє координувати свої бажання з суспільними потребами, інтересами колективу» [4, арк. 23, зв.].

Як відомо, бажання — це зовнішнє вираження потреби, а примха — це форма бажання з виразним суб'єктивним компонентом. Очевидно, що на семінарі йшлося саме про примхи, які, зазвичай, далекі від реальних потреб особистості. Щоб запобігти перетворенню бажань на примхи, «треба вести виховну роботу так, щоб дитина на власному досвіді переконувалась: не все те, що хочеться, можна. Не все те, що хочеться, можна задовольнити зараз (підкреслено у тексті протоколу — О. М.) [Там само]. У документі також зазначено, що вчителі мають проводити спеціальні вправи на стримування бажань: «Ось, наприклад, учні вибирають картоплю. Привезли воду в бочці. Хочеться пити всім, але не всім можна покинути рядки й бігти пити. Хай ідуть по черзі — по одному учневі. Треба вчити працювати старшокласників без перерви три-чотири години — цього вимагатиме від них життя» [Там само]. Характерно, що наведений приклад суто практичний, до того ж, мова йде про виховання культури бажань у процесі праці, що була осередком педагогіки В. Сухомлинського.

Більш детально проблема співвідношення потреб, бажань і задоволень розглянута на засіданні семінару, що відбулося 11 січня 1969 р. В. Сухомлинський виступив із доповіддю «Дисципліна і почуття обов'язку», у якій йшлося про те, що у багатьох сім'ях батьки задовольняють усі бажання дітей, що «приводить до потворного викривлення потреб, бажань і задоволень. У дітей і підлітків стверджуються тільки ті потреби, задоволення яких приносить приємні відчуття» [5, арк. 26, зв.]. Причому це явище «має місце не обов'язково там, де діти живуть у дуже хороших матеріальних умовах, де кожне бажання є можливість задовольнити. Є такі сім'ї, де відчуваються нестатки, але діти не знають ніяких обмежень у своїй поведінці, роблять те, що захочеться, особливо ж небезпечно те, що вони марно витрачають час — розтринькують найдорогоцінніше людське багатство» [Там само]. Очевидно, що йдеться про виховання культури матеріальних потреб і бажань, про розумні обмеження у бажаннях та поведінці дітей. За результатами обговорення доповіді В. Сухомлинського семінар ухвалив рішення застосовувати у практиці виховної роботи низку положень, які узагальнено нами у такому вигляді:

- обмежувати бажання дітей: «...Надавати дітям і особливо підліткам повну свободу — що хочеш, те й роби, — це значить розбещувати дітей і підлітків, перетворювати бажання в примхи, а радощі, заслужені працею, перетворювати в нічим не заслужені задоволення — красти працю батьків для придбання незаслужених радощів» [5, арк. 27];

- виховувати в учнів почуття обов'язку: «З раннього дитинства поведінку людини треба регулювати так, щоб її вчинки диктувалися не тільки бажаннями й потребами, задоволення яких дає приємні відчуття, а й обов'язком. Треба організувати родинне життя так, щоб дитина жила в атмосфері обов'язку: я повинен, я мушу...» [Там само].

- регулювати поведінку учнів: «Для цього необхідно організувати діяльність і регулювати поведінку так, щоб поруч з задоволенням бажань діти робили те, що само собою не приносить ні задоволення, ні приємних відчуттів. Треба давати вже дитині вище задоволення — задоволення від думки про те, що виконано нелегку, але потрібну працю» [5, арк. 27, зв.].

- виховувати дисциплінованість працею: «Найголовнішим засобом виховання дисциплінованості й почуття обов'язку є праця. Праця мусить змалку розумітися й переживатися людиною як закономірна й органічна умова людського життя. Нероба не має права на свободу бажань — ось яку думку треба утверджувати у дитини й підлітка» [Там само].

- виховувати почуття обов'язку через повагу до іншої людини: «Праця, яку виконують діти й особливо дошкільники, мусить виражати собою певне ставлення до людей — турботу, клопіт, заклопотаність, хвилювання. Почуття обов'язку немислиме без глибокої поваги до людини, а така повага формується тільки працею, діяльністю, обмеженням своїх бажань і потреб в інтересах своїх рідних — матері й батька, в інтересах колективу, в інтересах інших людей» [5, арк. 28].

Вищезазначені рекомендації свідчать, що дієвими факторами стримування бажань учня, на думку В. Сухомлинського та учасників семінару,

є дисципліна та почуття обов'язку, а найефективнішим засобом формування та виховання культури потреб, бажань і задоволень — праця.

Найбільш системно проблема виховання культури потреб розглядалася на психологічному семінарі Павлиської школи, що відбувся 16 жовтня 1969 р. і був присвячений громадянському вихованню. На підставі обговорення доповіді директора школи В. Сухомлинського «Громадянське виховання юнацтва» до протоколу засідання внесено кілька концептуальних положень і рекомендацій щодо виховання культури потреб.

Так, у документі відзначено, що з психолого-педагогічної точки зору в становленні людини вирішальне значення має гармонія бажань і обов'язку: «Від цього залежить, зрештою, якого громадянина одержить наша батьківщина, якого чоловіка одержить дружина, якого батька судилося мати дітям – все залежить від цієї гармонії. Мистецтво виховання якраз і полягає в тому, щоб проникати в найтонші, часом приховані людські відносини, щоб зрозуміти, якою мусить бути гармонія обов'язків і бажань» [6, арк. 9, зв.].

Джерела громадянського виховання і, відповідно, джерела гармонії бажань і задоволень знаходяться у родині: «Громадянське виховання людини починається з взаємовідносин з рідними — матір'ю, батьком, братами, сестрами. Ми часто говоримо: щасливе дитинство. Дитину не можна собі уявити без радості, щастя. Але вирішальне значення в формуванні морального, духовного обличчя громадянина відіграє те, в чому джерело радості, щастя. Придивимось до окремих сімей, і ми побачимо, що нерідко в дитинстві, в отрочстві та й в ранній юності майбутній громадянин, майбутній батько, майбутня мати вбачають в своїй матері, в своєму батькові тільки джерело задоволення, джерело споживань матеріальних і духовних благ. Ми зараз бачимо сім'ї, де люди морально калічаться саме тим, що в їхньому житті є тільки бажання й немає обов'язку» [6, арк. 10].

Гармонію потреб, бажань і задоволень можна встановити лише через вимогливість до себе та турботу про іншу людину: «Громадянином справжнім може стати тільки той, хто вміє ставитись певним чином сам до себе, вміє ставити перед собою вимоги. Ця здатність громадянина здобувається тільки тоді, коли людина в дитинстві, отрочстві, ранній юності найголовнішу свою радість бачить у турботі про інших людей» [6, арк. 11]. Адекватне ставлення до інших людей, гармонійні відносини з іншою людиною формуються у процесі праці: «Виразити своє ставлення до людини дитина повинна передусім працею» [Там само]

На наш погляд, те, що В. Сухомлинський розглядає проблему виховання культури потреб у контексті громадянського виховання є концептуальним, адже людина — істота соціальна, і поза соціумом повноцінне життя, яке залежить від культури (гармонії) людських потреб, неможливе.

Щодо класифікації потреб, то мусимо зазначити, що це питання є одним із найскладніших в історії філософської і педагогічної думки. Вперше класифікація потреб була дана послідовником Демокріта — давньогрецьким філософом Епікуром, який поділив їх на насущні та ненасущні. Цю класифікацію з різними видозмінами застосовують і нині. Сьогодні у світі

загально визнаною є класифікація потреб Абрахама Маслоу (Abraham Maslow), більш відома як «піраміда Маслоу», в якій потреби розміщені у послідовній ієрархії — від фізіологічних до потреби у самореалізації [9].

Класифікацію потреб за В. Сухомлинським, на нашу думку, можна визначити так: матеріальні, або насущні потреби, духовні потреби (з-поміж них передусім — потреба у пізнанні навколишнього світу і себе в цьому світі) та потреба у іншій людині. Варто підкреслити, що ця класифікація досить умовна і не має прямої ієрархії, оскільки потреба у іншій людині розглядається В. Сухомлинським як основна, точніше — фундаментальна. Перебуваючи на вершині умовної ієрархії, вона виникає від самого народження людини і якнайтісніше пов'язана з матеріальними та духовними потребами, які не можуть бути задоволені вповні без іншої людини.

Відзначимо ще одну, на наш погляд, принципову обставину. Розглядаючи потребу у іншій людину як основну людську потребу, В. Сухомлинський виходить не із світоглядного, а з ціннісного підходу. До речі, вперше під таким кутом зору проблему потреб розглядали згадані раніше софісти, один із яких — Протагор — блискуче відобразив це у відомому афоризмі «Людина — мірило всіх речей». Однак ціннісний підхід В. Сухомлинського має кардинальну відмінність: мірилом для нього є не сама людина як індивідуум, а інша людина, тобто визначальним є ставлення людини до інших, переживання потреби у іншій людині. Це вкотре промовисто свідчить про гуманістичний характер педагогіки В. Сухомлинського.

Отже, протоколи організованого і керованого В. Сухомлинським психологічного семінару Павлівської школи є надзвичайно цінним джерелом дослідження поглядів педагога на проблему виховання потреб учня, оскільки ці документи, по-перше, дають змогу простежити розгляд цієї потреби в динаміці та, по-друге, відображають практичне застосування у навчально-виховному процесі теоретичних положень доповідей Василя Олександровича. Аналіз протоколів свідчить, що педагог розглядав проблему виховання потреб учня як одне із головних завдань школи. Обговорюючи цю проблему на семінарі, директор школи та педагогічний колектив стверджували, що культура потреб школяра залежить від гармонії бажань і обов'язків, а основним фактором виховання культури потреб є праця, у процесі якої відбувається детермінація потреб і бажань учня.

Ще одна незаперечна цінність протоколів засідань психологічного семінару Павлівської школи як джерела історико-педагогічного дослідження полягає у тому, що доповіді, виголошені В. Сухомлинським, та рішення, прийняті у результаті їх обговорення, стосуються цілого спектру найрізноманітніших психолого-педагогічних проблем (додаток А), а відтак протоколи можуть і мають використовуватися дослідниками різних аспектів творчої спадщини педагога. Окрім того, зміст протоколів свідчить про концептуальний характер багатьох доповідей директора, а отже, завдяки цьому джерелу можна простежити тенденції розвитку педагогічних поглядів В. Сухомлинського, що вважаємо перспективною подальших наукових пошуків.

Список літератури

1. **Архів педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського** : (витяг з протоколів засідань пед. ради Павлис. серед. школи) // Пед. вісн. — Кіровоград, 2013. — № 2/3. — С. 234—238.
2. **З архіву Державного педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського** : [витяги з протоколів засідань психол. семінарів, педрад Павлиської шк.] // Пед. вісник. — 2008. — № 1/2. — С. 60—66. — (90-річчя з дня народження).
3. **Изучение мотивации** поведения детей и подростков : сборник статей / Ред. : Л. И. Божович, Л. В. Благонадежина. — М. : Педагогика, 1972. — 351 с.
4. **Книга протоколів** засідань психологічного семінару Павлиської СШ / Павлиський державний педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського, ЛВ 1655, 40 арк.
5. **Книга протоколів** засідань психологічного семінару Павлиської СШ. 09.10.1968—16.04.1969/ Там само, ЛВ 1656, 54 арк.
6. **Книга протоколів** засідань психологічного семінару Павлиської СШ. 8.09.1969—22.09.1971 / Там само, ППММС 1657, 95 арк.
7. **Міхно О. П.** Психологічний семінар В. Сухомлинського та його роль у вивченні особистості учня / О. П. Міхно // Наук. вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць / гол. ред. В. Д. Будак. — Вип. 1.46 (108). — (Сер. «Пед. науки»). — Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2014. — С. 89—97.
8. **Материалы психологического семинара** Павлышской школы // Трудный школьник и педагогический коллектив : пособ. для учит. / Э. Ш. Натанзон. — М. : Просвещение, 1984. — С. 12—40
9. **Maslow, A. H.** (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370—396.

Міхно А.П.

ПРОТОКОЛЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СЕМИНАРА ПАВЛЫШСКОЙ ШКОЛЫ КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ВЗГЛЯДОВ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО НА ПРОБЛЕМУ ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБНОСТЕЙ УЧЕНИКА

Источником статьи являются протоколы психологического семинара Павлышской школы, организованного и возглавляемого В. Сухомлинским в 1965—1970 гг. На основании анализа протоколов заседаний семинаров, посвященных проблеме воспитания культуры потребностей ученика, освещены взгляды В. Сухомлинского на эту проблему, доказано, что педагог рассматривает проблему потребностей в психолого-педагогическом аспекте, связывая с категорией «потребности» такие понятия, как «желание», «каприз», «удовольствие», «долг», «дисциплина» и другие. Реконструировано классификацию потребностей В. Сухомлинским.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, Педагогически-мемориальный музей В. А. Сухомлинского, источники исследования, протоколы психологического семинара, культура потребностей, классификация потребностей.

Oleksandr Mikhno

**PROTOCOLS OF PSYCHOLOGICAL SEMINAR OF
PAVLYSKA SCHOOL AS A SOURCE OF RESEARCH
VIEWS VASYL SUKHOMLYNSKY
ON THE PROBLEM OF CULTURE UPBRINGING OF PUPIL NEEDS**

The source of the article is protocols of psychological seminars Pavlyska school that are stored in the archive Vasyl Sukhomlynsky Pedagogical and memorial museum. The seminar was acting under the direction Vasyl Sukhomlynsky in 1965—1970. On the basis of protocols of meetings seminars (Vasyl Sukhomlynsky reports and solutions of the seminar), highlights the views Vasyl Sukhomlynsky the problem needs pupil, proved that the pedagogue considers the problem of psycho-pedagogical aspect, linking with the category of «needs» concepts such as «desire», «whim», «pleasure», «responsibility», «discipline» and so on. Is accented that culture needs of the pupil, according to Vasyl Sukhomlynsky depends on the harmony of desires and responsibilities, and the main factor of cultural upbringing needs is work, during which there is a determination by the needs and desires of the pupil.

Author reconstructed classification needs by Vasyl Sukhomlynsky: material or vital needs, spiritual needs (among them first — the need for knowledge of the world and ourselves in this world) and the need for another person.

Article includes a list minutes of meetings of the psychological seminar Pavlyska school for 1965-1970.

Keywords: Vasyl Sukhomlynsky, source research, psychological seminar, protocols of psychological seminar, culture of needs, classification needs, Vasyl Sukhomlynsky Pedagogical and memorial museum.

Додаток А

**Перелік протоколів психологічних семінарів Павлівської середньої школи
(за матеріалами архіву Педагогічно-меморіального музею
В.О. Сухомлинського)**

№	Дата про ведення	Тематика засідання (порядок денний)
1	14.09.65	1. Труднощі у вихованні учня 5 кл. Чернявського П. (доповідає директор школи Сухомлинський В.О.) Розгляд психолого-педагогічної характеристики учня.
2	23.09.65	1. Труднощі у вихованні учня 2 кл. Акмазикова О. Розгляд психолого-педагогічної характеристики учня.
3	26.01.66	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Питання психологічної культури уроку»
4	16.02.66	Продовжено розмову про психологічну культуру уроку. Предметом обговорення стало питання «Шляхи забезпечення активної мислительної

		діяльності учнів на уроці»
5	24.02.66	1. Психолого-педагогічна характеристика учня 7 кл. Ірклія О.
6	13.04.66	1. Психолого-педагогічна характеристика учня 6 кл. Різниченка О. 2. Виступ Сухомлинського В.О. «Творчі роботи учнів»
7	13.10.66	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Психічні особливості підлітків»
8	17.11.66	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Засоби виховного впливу на учнів»
9	21.01.67	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про відчуття новизни, емоціональну культуру педагогічного процесу і духовні інтереси учнів»
10	25.02.67	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Вчити учнів управляти своїми бажаннями»
11	16.03.67	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про неприпустимість обговорення в колективі окремих вчинків дітей, підлітків, юнаків і дівчат»
12	19.04.67	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про неприпустимість «сильних», «вольових» засобів впливу на учнів»
13	13.09.67	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про виховання важких дітей»
14	11.10.67	1. Психолого-педагогічна характеристика учня 4 кл. Красношапки В. 2. Психолого-педагогічна характеристика учениці 4 кл. Вінкової В.
15	07.12.67	1. Психолого-педагогічна характеристика учениці 4 кл. Станкевич Н.
16	24.01.68	1. Психолого-педагогічна характеристика учня 4 кл. Малолітко М.
17	21.02.68	1. Психолого-педагогічна характеристика учениці 5 класу Онуфрієнко С.
18	15.03.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про виховання дітей з патологією поведінки і емоцій» 2. Доповідь Жаленко К.М «Особливості темпераменту школярів та їх врахування у навчально-виховній роботі»
19	17.04.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Виховання любові до матері»
20	16.09.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Виховання потреби в знаннях»
21	09.10.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Виховання почуття особистої моральної гідності в учнів»
22	23.10.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Праця як важлива умова повноцінного морального і розумового виховання»
23	13.11.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Виховання любові до рідної мови»
24	03.12.68	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Учитель-вихователь»
25	19.12.68	1. Психолого-педагогічна характеристика учня 5 кл. Безкоровайного С. 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 2 кл. Гутника О. 3. Доповідь Сухомлинського В.О. «Роль колективу у вихованні поваги учня до самого себе»
26	11.01.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Дисципліна і почуття обов'язку»
27	22.01.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про виховання совісті» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 2 кл. Овчарика О.
28	13.02.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Процес осмислення знань на уроках» 2. Психолого-педагогічна характеристика дошкільниці Воловик Н. 3. Психолого-педагогічна характеристика дошкільниці Воробйової М.
29	12.03.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про інтелектуальне життя школи» 2. Психолого-педагогічна характеристика учениці 1 кл. Нудьги С.
30	16.04.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Як читати вірші і прозу напам'ять» 2. Психолого-педагогічна характеристика учениці 2 кл. Омельченко В. 3. Психолого-педагогічна характеристика учня 3 кл. Гончара О.
31	08.09.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про етичні бесіди і їх вплив на свідомість і почуття учнів»
32	24.09.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Оцінка знань як засіб виховання і виявлення педагогічного такту»

		2. Психолого-педагогічна характеристика учня 4 кл. Губенка В.
33	15.10.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Громадянське виховання юнацтва»
34	22.10.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Роль читання в розумовому вихованні й духовному житті учнів» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 3 кл. Фролова М.
35	12.11.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про виховання чутливого, дбайливого, обережливого ставлення до живого й красивого» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 7 кл. Отрешка Ю.
36	03.12.69	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Найголовніші передумови успішної підготовки дітей до школи в дошкільні роки»
37	20.01.70	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Проблема взаємовідносин учителя й учнів»
38	28.01.70	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Про навчання та виховання слабоумних, малоздібних, повільно думаючих дітей» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 6 кл. Полушкіна М.
39	04.03.70	1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Психологічні основи швидкого читання» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 8 кл. Різника Т.
40	14.04.70	<i>Останній семінар, проведений Сухомлинським В.О.</i> 1. Доповідь Сухомлинського В.О. «Підлітковий конформізм і виховання колективу підлітків» 2. Психолого-педагогічна характеристика учениці 8 кл. Ірклій Н.
41	16.09.70	1. Доповідь Федорової Т.Г. «Виховання любові до рідного слова»
42	28.10.70	1. Доповідь Кодака М.І. «Оцінка знань – потрібна і одночасно дуже делікатна і небезпечна зброя. У вмінні користуватися оцінкою виявляється педагогічна майстерність вчителя»
43	23.11.70	1. Доповідь Кодака М.І. «Як уникнути упередженості у взаємовідносинах з дітьми»
44	26.01.71	1. Доповідь Кодака М.І. «Суть самовиховання» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 8 кл. Ірклія С.
45	03.03.71	1. Доповідь Кодака М.І. «Зусилля пам'яті і зусилля думки на уроці»
46	14.05.71	1. Доповідь Кодака М.І. «Честолюбство, самолюбство і самоповага – тонку «струни», на яких вчителів треба вмінти майстерно грати» 2. Психолого-педагогічна характеристика учня 4 кл. Колодія С.
47	22.09.71	1. Доповідь Кодака М.І. «Суть основних психічних процесів і завдання вчителя».